

Осмоналиева Ч.Ч., Шаршеев Б.И.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МИГРАЦИЯЛЫК
ПРОЦЕССТЕРДИН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК
ЖАНА ЭКОЛОГИЯЛЫК НАТЫЙЖАЛАРЫ**

Осмоналиева Ч.Ч., Шаршеев Б.И.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ МИГРАЦИОННЫХ
ПРОЦЕССОВ В КЫРГЫЗСТАНЕ**

Ch.Ch. Osmonalieva, B.I. Sharsheev

**SOCIO-ECONOMIC AND ECOLOGICAL
CONSEQUENCES OF MIGRATION PROCESSES
IN KYRGYZSTAN**

УДК: 90+312 (575.2)

Берилген макалада ички жана тышкы миграциянын таасирлери, жумушчу күчүнүн суроо жана талабы, эмгекке жарамдуу калктын үлүшү, калктын кыймылынын себептери, область аралык миграция жана алардын проценттик катышы, ошондой эле мигранттардын тартылуу зоналары. Өлкөнүн экономикасына таасирин тийгизген калктын миграциясынын акыркы статистикалык маалыматтары, өзгөчүлүктөрү, динамикасы жана миграциянын терс жана оң жактары көрсөтүлгөн, эмгек ресурстары оптималдуу бөлүнүшүнө жана эмгек мигранттарынын негизги көйгөйлөрүн чечүү жолдору, ыкмалары, өзгөчүлүктөрү берилген. Ошондой эле калктын миграциясына таасирин тийгизген жана күч алган социалдык-экологиялык көйгөйлөр анализденип көрсөтүлгөн. Калктын миграциясына таасирин тийгизген социалдык, социалдык-экономикалык, экологиялык факторлор көрсөтүлгөн, ошондой эле ички миграциянын кичине, орто жана ири шаарлардын жана шаар четиндеги аймактардын экологиялык абалына тийгизген таасири каралган.

Негизги сөздөр: социалдык-экономикалык өнүгүү, ички миграция, тышкы миграция, эмгек ресурстары, миграциялык агымдар, экологиялык натыйжалар, экологиялык факторлор.

В данной статье рассмотрены последствия внутренней и внешней миграции, соотношение спроса и предложения рабочей силы, доля и численность трудоспособного населения, причины оттока населения, межобластная миграция и их в процентном соотношении, а также зоны притяжения и зоны оттока мигрантов. Включены последние статистические данные миграции населения, как и отрицательные, так и положительные последствия миграции, влияющие на экономику страны, также предложены меры по оптимизации распределения трудовых ресурсов и пути решения основных проблем трудовых мигрантов. Также

показаны обостряющие социально-экологические последствия, влияющие на миграцию населения. Рассмотрены экологические факторы влияющие на миграцию населения, а также показаны влияние внутренней миграции на экологическую обстановку малых, средних и крупных городов и пригородов Кыргызстана.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, внутренняя миграция, внешняя миграция, трудовые ресурсы, миграционные потоки, экологические последствия, экологические факторы.

This article discusses the consequences of internal and external migration, the ratio of demand and supply of labor, the proportion and size of the working population, the causes of population outflows, interregional migration and their percentage, as well as zones of gravity and migrants outflow zones. Included are recent statistics on population migration, as well as negative and positive effects of migration that affect the country's economy, and measures have been proposed to optimize the distribution of labor resources and ways to solve the main problems of migrant workers. Also shown are exacerbating socio-environmental consequences affecting the migration of the population. The environmental factors affecting the migration of the population are considered, and the effects of internal migration on the ecological situation of cities and suburbs of Kyrgyzstan are shown.

Key words: socio-economic development, internal migration, external migration, labor resources, migration flows, environmental consequences, environmental factors.

Кыргыз Республикадагы экономикалык кырдаал социалдык-экономикалык абалга чоң таасирин тийгизүүдө. Түзүлгөн социалдык-экономикалык шарттар калктын жашоо деңгээлине терс таасирин тийгизип, ички гана эмес, тышкы миграциянын күчөшүнө алып келүүдө. Жумуш орундарынын жетишсиздиги, жашоо деңгээлинин төмөндөшү, төмөнкү айлык маяна

көйгөйлөрү чечилбей, масштабтуу миграция агымдары күч алууда.

2018-жылы Кыргызстанга 1687 адам келгени катталса, республиканын территориясынан 7077 адам чыгып кеткен, алардын ичинен 6788 адам КМШ өлкөлөрүнө багытталган. Бул сан аябагандай чоң көрсөткүч. Улуттук статистикалык комитеттин анализи боюнча КМШ мамлекеттерине кеткен мигранттардын 4972 адамы Россияга багытташкан. Россия тарабы үчүн Кыргызстан арзан жумушчу күчү болуп саналып, ошондой Россияга мүнөздүү демографиялык кризистин абалын жеңилдетет.

2018-жылы Россияга кеткен кыргыз жарандарынын жогорудагы берилген сандын проценттик үлүшүн карасак жылдык миграциялык агым 80%ти түзөт. КМШ өлкөлөрүнүн ичинен Россиядан кийинки экинчи миграциялык агым Казахстанга багытталган, 1 219 адамды түзөт. Үчүнчү орунда Өзбекстанга 548 адамды түзөт. 2010-жылга чейин Өзбекстанга кеткен адамдардын саны азайып, тескери салыону көрсөтүүдө.

Украина жана Белоруссия менен миграциялык байланыштар төмөнкү интенсивдүүлүктө жүрүүдө, себеби, чоң миграциялык агымдар 1990-1998-жылдары пикке жетип, андан соң басаңдаган. Тажикстан менен Кыргызстандын ортосундагы миграциялык алмашуулар стабилдүү болуп келген, ага бир себеп болуп, социалдык-саясий абал таасирин тийгизген. Калган КМШ мамлекеттери менен миграциялык алмашуусу төмөнкү деңгээлде.

КМШ өлкөлөрүнөн тышкары Кыргызстандын аймагынан чыгып кеткен мигранттардын саны 2018-жылы 289 адамды түзгөн. Негизги чет элдик миграциялык агымдар Германияга багытталган – 138 адам, ал эми экинчи багыт АКШ – 44 адам, ал эми калган өлкөлөр менен миграциялык алмашуунун саны төмөнкү көрсөткүчтөрдү көрсөтөт [1].

Кыргызстанда орчундуу көйгөйдү жараткан абал – бул ички миграция. Анын негизги себеби болуп, экономикалык райондордун бирдей деңгээлде өнүкпөшү, ага байланыштуу эмгек ресурсуна талаптын жок болушу. Мисалы, республиканын Нарын, Ысык-Көл, Жалал-Абад областтарында эмгек ресурстарына талап Бишкек жана Чүй областтарына салыштырмалуу 5-10 эсе төмөн. Иш орундары менен камсыз болушунун жана эмгек төлөмдөрүнүн жана социалдык каржылоонун төмөндүгү республиканын калкынын жашоо деңгээлинин төмөн болушуна түздөн-түз себеп боло алат. Талас жана Нарын областтары республиканын башка областтарына салыштырмалуу азыраак камсыздалган. Ал эми, салыштырмалуу эмгек мигранттарынын багыты көп болгон Бишкек жана

Чүй облусу тескерисинче, эң көп киреше алат.

Кыргызстандын калкы «жаш» болуп саналат, б.а анын көбүрөөк үлүшү эмгекке жарамдуулар жана балдар. Белгилей кетчү нерсе, КМШ өлкөлөрү жаңы түзүлгөн жылдары кризиске байланыштуу балдардын төрөлүү саны төмөндөп, ал эми 2000-жылы төрөлүүнүн саны жогорулап, азыркы учурда эмгекке жарамдуу адамдарды саны жогорулаган.

Кыргызстандын жаш-курактык структурасында регионалдык айырмачылыктар да байкалат: балдардын жана жаш өспүрүмдөрдүн салыштырмалуу көп саны түштүк региондорго тиешелүү (Баткен облусунда 38,8%дан жогору, Ош областында – 40,3%га чейин). Түндүк региондордун калкы жашы жогору, эмгекке жарамдуулар көбүрөөк үлүшүн түзөт (Мисалы, Бишкек 67,1%ды түзөт.). Нарын областында эмгек ресурстары 52,3%ды түзөт. Маанилүү жагдай болуп, жаш-курактык үлүш шаар жана айыл калктарында да байкалат. Ички миграциянын себебинен эмгекке жарамдуу калктар шаарларга тартылууда. Ошол эле учурда бир эле областтын калкы эмгек орундары менен камсыз болуу үчүн борлорго багытташат. Кыргызстанда ички миграциялык агымдар област аралык жана област ичинде да байкалат.

1991-2016-жылдары ички область аралык миграциянын үлүшү 42%ды түзсө, область аралык миграция – 58%ды түзгөн. Нарын областы область эң жогорку деңгээлге ээ – 82%, Баткен – 72%. Ош жана Жалал-Абад областтарына ички областтык миграциянын үлүшү – 70% жана 63%ды түзөт.

Област аралык калктын миграциясынын агымдары тартылуу жана агылып чыгуу зоналарынын таасиринен түзүлөт. Ошонун негизинен калкы көбөйгөн жана калкын жоготкон региондор пайда болууда. Жогоруда айтылгандай Бишкек шаары жана Чүй облусу республиканын мигранттарынын эсебинен калкын көбөйгөн регион болууда. Калган региондор миграциянын таасиринен стабилдүү түрдө калкын жоготууда. Айыл жергесинен шаарларга орун которуу – област аралык калктын миграциясынын негизги формасы болуп эсептелет. Акыркы 10 жылда республикалык миграциялык алмашууда айыл калкынын эсебине туура келген. Улуттук статистикалык комитеттин билдирүүсү боюнча Кыргызстанда жашаган калктын 1/3 бөлүгү 15 жылдын ичинде өзүнүн жашаган ордун алмаштырган. Өзгөчө тоолуу райондордун жашоочулардын агымы алдыңкы орунда турат. Тоолуу райондордон кеткен миграциялык агымдардын кесепетинен, ал райондордо калктын санынын кыскарышына алып келет. Бул өз кезегинде стратегиялык жактан маанилүү республикабыздын чек аралык зоналардагы

калктын азайышына алып келип, орчундуу маселелерди жаратат. Тоолуу региондор миграциялык агымдардын негизинен жаштарын жана эмгекке жараган калкын жана генетикалык потенциалын жоготушуп, себеби, ал калктын составы аймактын экстремалдык шарттарына көнгөн. Региондордо квалификациялык эмгек ресурстарын кайра калыбына келтирүү үчүн көп убакыт жана каражат талап кылынат.

Тоолуу аймактарда ден-соолуктун начарлашына жана организмдин ооруларга каршылык көрсөтүүсү төмөндөйт, ошондуктан экологиялык себептер приоритеттүү орунду ээлейт. Экинчи орунда – суу булактарынын жана топурак катмарынын булганышы. Бул себептерден улам калк өзүнө ыңгайлуу жайларды издөөгө мажбур болушат.

Кыргызстандын калкы борборго жана жашоого ыңгайлуу жайларга жогорку айлык маянасына жана тартылуусу менен экономикага жана экологияга чоң тескери таасирлерин тийгизишет. Себеби, борбордо калктын санынын өсүшү менен автотранспорттордун саны да тез көбөйүүдө. Автомобилдердин уулуу заттардын бөлүп чыгарышы жылдан жылга жогорулоодо, жылына алар 15миң тоннадан көп уулуу заттарды бөлүп чыгарышат. Автомобилдерден тышкары тиричилик таштандыларын кайра иштетүү же жок кылуу татаал көйгөйлөрдү жаратат. Шаарларыбыздын таштанды таштоочу контейнерлер жана полигондор менен камсыз болуусунун төмөндүгү менен көзөмөлсүз таштанды чогулган аймактар шаар жана шаар четинде көбөйүүдө. Таштандыны бөлүп чогултуу системасы (тамак-аш калдыктары, макулатура, пластмасса, металллом ж.б.) да иштебейт. Тиричилик катуу калдыктарын кайра иштетүүчү ишканалары аз, жокко эсе.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы Мамлекеттик айлана-чөйрөнү коргоо жана токой чарба агенттигинин билдирүүсү боюнча, тиричилик таштандыларын кайра иштетүү жана жок кылуу көйгөйү калктын стихиялык миграция процесстери басымдуулук кылган Бишкек жана Ош шаарларында орчундуу маселелерди жаратып келүүдө. Бул өз кезегинде Кыргызстандын туруктуу экономикалык жана социалдык, ошондой эле экологиялык абалына чоң коркунучтарды жаратып келет. Бишкек шаарындагы шаар таштанды полигону жалгыз таштанды жайы болуп саналат. Ал Бишкек шаарынын 10 км аралыкта жайгашып, борбордогу жана 22 шаар четиндеги конуштардан таштандыны кабыл алат. Полигон 1972-жылдан баштап эксплуатацияланып, убагы өтүп кеткен. Азыркы күндө 25,5 млн м³ таштанды жатып, би-

рок проект боюнча 3,3 млн м³ каттуу тиричилик таштандысына шартталган. Күнүнө 1700-1800м³ таштанды полигонго кабыл алынып, нормадан бир топ ашып түшөт. Ошол полигондорго жакын республиканын башка региондорунан келген мигранттар отурукташкан. Көпчүлүгү кыйын социалдык-экономикалык шартта жана катастрофалык экологиялык абалда жашап келишет.

Кыргыз Республикасында азыркы учурда экологиялык коопсуздук менен коомдун социалдык-экономикалык кризисинин тыгыз байланышы байкалууда. Айыл калкынын жакырчылыгы жана кедейчилигинин айынан экономикалык кыйынчылыктарга дуушар болуусунан натыйжасынан жергиликтүү калктын рационалдуу эмес жаратылыш ресурстарын пайдалануусу байкалып, экологияга терс таасирлерин тийгизишет. Жакырчылыктын негизги социалдык-демографиялык таасирлеринин бири болуп, агрардык калктын негизги шаарларга болгон миграциясы. Жаратылыш капиталын рационалдуу эмес пайдаланылышы социалдык-экологиялык коркунучтарга алып келип, шаарлардын экологиялык жактан жагымсыз калк пунктарына айланышына алып келет. Ички миграция социалдык-экономикалык жыйынтыктарга гана алып келбестен, өз кезегинде социалдык-экологиялык көйгөйлөрдү жаратып келип, критикалык башка тенденцияларга алып келет. Ал өлкөнүн жана коомдун интегралдык коопсуздугуна коркунучтарды туудурат.

Жогоруда айтылган терс көрүнүштөрдөн тышкары тышкы мигранттардын акча которуулары мамлекет үчүн маанилүү болуп саналат. Мигранттар бул акча которуулар аркылуу үй-бүлөсүнүн жашоо деңгээлин жогорулатуу менен да мамлекетке чоң салымдарын кошуп келишет. Эмгек миграциясы – жакырчылык менен кедейчилик менен күрөшүүнүн бирден бир жолу болуп саналат. Бирок, ошол эле учурда, эмгек мигранттары көптөгөн кыйынчылыктарга дуушар болушат. Аларга мамлекет тарабынан уюштурулган социалдык жана укуктук маалыматтык-консультациялык колдоо керектелет.

Эмгек ресурстарын экспортту Кыргызстанга маанилүү кирешелерди алып келет. Изилдөөлөргө таянсак, Кыргызстанга келген акча которуулар официалдык чет элдик финансылык жардамдардан 2 эсе көптүк кылат да, жакырчылык менен күрөшүүнүн негизги жолдорунун бири болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалымдамасы боюнча 2016-жылы Кыргызстанга АКШ 1991,3 млн. доллары которулган, ал эми 2017-жылдын 11 айында эле 2 288,09 млн. доллар которулган. Ошентип, эмгек миграциясы көптөгөн терс таасирлери менен бирге оң

таасирлери да байкалууда.

Миграциянын баардык түрлөрүн кыскартуу жана стабилдештирүү үчүн айыл жергесиндеги калктын жакырчылыгын жоюу үчүн чараларды көрүү керек, анткени, негизги миграциялык агымдар айыл жергесинен башталат. Айыл экономикасын жана инфраструктурасын жакшыртуу үчүн инвестицияларды тартып, донордук колдоо көрсөтүп, техникалык жана гуманитардык жардамдарды жигердүү уюштуруу абзел.

Литература:

1. Кыргызский Национальный статистический комитет. Миграция населения Кыргызстана. - Бишкек, 2018.
2. Эргешбаев У.Ж. Миграционные процессы в Кыргызстане и их социально-экономические последствия. - Ош: Ош ГУ, 2009. - 14,0 п.л.
3. Эргешбаев У.Ж. Групповые особенности миграционного поведения населения Кыргызстана. - Ош: Ошский филиал КГНУ, 1995. - 1,2 п. л.
4. Эргешбаев У.Ж. Миграционные процессы в Кыргызстане: особенности, факторы, пути регулирования. - Ош: ОшГУ, 2001. - 4,0 п.л.
5. Эргешбаев У.Ж. Тенденции и развитие миграционных процессов в Кыргызстане. // Перспективы миграции: Восточная Европа и Центральная Азия / Под редакцией Р.Р. Риоса. - Вена, Австрия: ЦТС в Европе и Центральной Азии Международной Организации по Миграции, 2006. - 22,0 п.л., в т.ч. авт. 2,0 п.л.
6. Эргешбаев У.Ж., Шаяхметова Р.Р. Экологические факторы, влияющие на здоровье людей. / Материалы международной научной конференции. - М.: МГУ им. М.В. Ломоносова
7. Ergeshbaev U. Trends and Development of Migration Processes in Kyrgyzstan// Migration Perspectives: Eastern Europe and Central Asia. Planning and managing labour migration/ Ed. by Roger R. Rios.- IOM Technical Cooperation Centre for Europe and Central Asia, 2006 . - 22,0п.л.,вт.ч. авт. 2,0п.л. Internet: www.tcc.iom.int